

SANTIAGO RUSIÑOL: LA PETJADA DE L'ARTISTA A LES TERRES GIRONINES

RUSIÑOL, ARBÚCIES I EL MONTSENY

M. ÀNGELS BARTÉS

Amb motiu del 75è aniversari de la mort de Santiago Rusiñol, i en el marc de l'Any Rusiñol organitzat per l'Ajuntament de Sitges, s'han anat posant de manifest les vinculacions –algunes de les quals són poc conegudes– del polifacètic artista amb diferents poblacions catalanes. Aquest és el cas d'Arbúcies, la vila jardí del Montseny, a l'interior de la comarca de la Selva.

Podem dir, sense por d'equivocar-nos, que el paisatge de la vall d'Arbúcies va formar part ben aviat de l'entorn de Rusiñol, ja que de ben petit anava amb els seus pares durant els estius a prendre les aigües i fer salut en un balneari, seguint el costum de les famílies de la petita burgesia catalana de l'època. Un dels balnearis més freqüentats per la família era el de la Font Picant, ben a prop d'Arbúcies, a Sant Hilari Sacalm, població relativament propera a la de Manlleu, a la plana de Vic, on eren propietaris d'una fàbrica de filatures.

Més endavant, com a membre de l'Associació d'Excursions Catalana (1878) i de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques (1881), Rusiñol havia participat en excursions pel Montseny i les Guillerries, les quals estan documentades en l'arxiu de fotografies del Centre Excursionista de Catalunya. Sabem, per exemple, que l'any 1882 participà a l'Exposició Regional de Belles Arts (Vilanova i la Geltrú) amb dos olis i dos dibuixos –*Vista del castell de Montsoliu* i *Vista de les Agudes*–, que va exposar a l'estand de l'Associació d'Excursions Catalana.

Cal dir que la vinculació de Santiago Rusiñol, com a pintor, amb terres gironines va començar també de ben jove, ja que amb només 17 anys, quan estudiava a l'Acadèmia Moragas de dibuix i pintura de Barcelona, va participar –a esquena del seu pare, que s'oposava a la seva vocació artística– en una exposició del Foment de Belles Arts de Girona, a Sant Pere de Galligants. Aquesta relació amb els paisatges d'aquestes terres, iniciada en edat primerenca, va continuar al llarg de la seva vida.

Rusiñol va continuar anant al balneari de Sant Hilari Sacalm. i va ser allà on va conèixer Lluïsa Denís, la seva futura esposa. Sembla ser que les famílies d'ambdós coincidiren en una estada d'estiu. Una de les activitats de la colònia estiuenca va ser una representació teatral titulada *Cinc minuts fora del món*, en la qual Rusiñol i ella representaven els papers protagonistes d'estimat i d'estimada; i així sembla que va començar la seva història d'amor. Ella tenia 24 anys, i ell 25.

L'any 1885, un any abans de casar-se, Rusiñol va escriure una carta a Lluïsa on relatava les seves aventures a cavall, amb Enric Clarasó, d'excursió pel Montseny: «Así íbamos bajando valles y subiendo montes y volviendo a bajar desfiladeros, y volviendo a subir atajos, como las balanzas del destino, y Arbúcias la buena señora parecía que se apartaba de nosotros espantada sin duda de nuestra mala facha, no previendo que detrás de aquellas ropas, latían dos corazones ansiosos de llegar a sus brazos (de Arbúcias) para dormirse en ellos, como dos inocentes infantiles» (*Obres completes II*, epistolari).

SANTIAGO RUSIÑOL: LA PETJADA DE L'ARTISTA A LES TERRES GIRONINES

L'estiu de 1889 va fer el seu cèlebre viatge en carro per Catalunya, i el setembre de l'any següent, l'excursió de Vic a Barcelona en bicicleta, sempre en companyia del seu amic Ramon Casas. En ambdós casos, el seu pas pel Montseny es reflecteix al paper amb paraules d'admiració: «Al frente del camino los pinares de negruzca copa y tronco amoratado dibujaban su silueta sobre manchas oscuras de más lejanos robledales, sirviendo de frondosa base al Montseny que se elevaba solitario en el fondo desnudo de vegetación y pintada la frente de colores de oro, beso de fuego que el sol le enviaba al despedirse de sus altísimas cumbres» (*Obres completes II*, «De Vich a Barcelona en bicicleta»). Hi ha indicis que durant l'estiu de 1890 Rusiñol va anar a pintar a Girona i Banyoles. En exposicions posteriors, però, no va exhibir cap pintura d'aquestes contrades; en canvi, sí que hi va presentar quadres pintats a Arbúcies, la qual cosa fa suposar que pel juny o pel setembre Rusiñol va tornar a passar uns dies al balneari de la Font Picant (Sant Hilari Sacalm).

Més endavant, l'any 1892, va fer un interludi estival en la seva estada a París per acudir a la inauguració d'una exposició a Sant Feliu de Guíxols, on tenia obra exposada, i va decidir anar-hi en carro amb els seus amics Ramon Casas i Enric Clarasó. Aquesta vegada calia anar de Manlleu fins a Vic i després travessar les Guilleries. Van optar per passar per Collsesplanes en direcció a Sant Hilari, baixar per Arbúcies i Hostalric i després agafar el camí ral cap a Girona i Sant Feliu. D'aquella aventura, Rusiñol en publicà una sèrie d'articles a *La Vanguardia*, amb el títol «Otra vez desde el carro. De Manlleu a Sant Feliu» (30 de juliol, 5 i 9 d'agost). El pas per la Font Picant de Sant Hilari el relatà amb el to d'ironia mal continguda, desmenjat i someguet que li era propi: «Ya levantados, con menos puntualidad que los planetas, nos dirigimos a la tan renombrada fuente de San Hilario para poder explicar al que leyere, con todos sus puntos y señales, las virtudes de sus aguas. Realmente son picantes. No diré que piquen mucho, pero pican. Pican hasta el extremo, que sé por datos rigurosamente exactos, que aquel líquido contiene más o menos gaseosa, claro que buena ha de ser, comparada, y aún en absoluta, con las muchas que se expenden en los cafés que ni naturalidad tienen, ni están adornadas de tan laudables circunstancias».

La referència més clara de les seves estades a Arbúcies la tenim, però, en els estius de 1927 a 1930, els darrers de la seva vida. Un Rusiñol vell, rondant els 70 anys, i amb la salut seriosament danyada –per una afecció de ronyó que arrossegava des de la seva joventut i per un reuma articular que limitava molt els seus moviments–, encorbat i esgrogueït, va decidir no allunyar-se gaire de Barcelona i continuar pintant paisatges a Arbúcies i a Girona per exposar-los els hiverns a la Sala Parés de Barcelona, tal com tenia per costum.

FONS CABRERAS. ARXIU MUNICIPAL DE MATARÓ

Rusiñol pintant a Can Badés.

Gràcies a un minuciós treball de catalogació del monjo benedictí Josep de C. Laplana, director del Museu de Montserrat, hem pogut descobrir com n'havien estat de productives les estades de Rusiñol a Arbúcies. Només en quatre estius, del 1927 al 1930, Rusiñol hi pintà 28 quadres, la majoria als jardins de Can Badés, actualment Parc Mongé, que ell definia com «un dels jardins particulars no sols més bells de Catalunya sinó de tota Espanya» (Programa de Festa Major d'Arbúcies, 1928). A partir de la recerca feta al Servei Fotogràfic dels Museus de Barcelona, el Museu Etnològic del Montseny La Gabella d'Arbúcies va tenir accés als negatius de les fotografies dels quadres pintats a Arbúcies, amb part dels quals es va dissenyar l'itinerari Rusiñol, al passeig del Gorg Nou, que recorre els llocs on

SANTIAGO RUSIÑOL: LA PETJADA DE L'ARTISTA A LES TERRES GIRONINES

FONS CARRERAS. ARXIU MUNICIPAL DE MATARÓ

*Rusiñol amb els senyors
Badés al jardí de la casa.*

aproximadament es devien pintar. Malauradament, la majoria d'aquests quadres es troben actualment en lloc desconegut i només uns pocs poden localitzar-se en col·leccions particulars. Dues d'aquestes pintures, juntament amb un dibuix a llapis del castell de Montsoriu, ben a prop d'Arbúcies, datat l'any 1885, s'han pogut veure en l'exposició «Rusiñol i la pintura europea», organitzada a Sitges, una de les activitats més rellevants del passat estiu amb motiu de l'Any Rusiñol.

El paisatge d'Arbúcies i els seus entorns impressionaren l'artista de tal manera que ho expressava així en el programa de la Festa Major de 1928, en la redacció del qual fou convidat a col·laborar: «Lo que trobareu a Arbúcies; el frondós paisatge d'Arbúcies; l'ombra de grans muntanyes d'Arbúcies; aquesta comunitat frondosa que té aquesta vall meravellosa, aquest fons de Catalunya, que sembla un gran llit de nereides qu'és un tresor per a somniar-hi». En referència a la carretera que arriba a la població, deia: «Tan si arribeu per Breda com per Hostalrich, tot seguit entreu en una ombra d'una espessor inviolada. El camí són dues columnades de gran església forestal amb la nau verda del brancatge que només vos deixa veure el cel com catifes de verdor [...] i al fons i sempre i a tot arreu, sempre servint de fons

ombrívol aquell castell de Montsoliu, que s'en conserven les runes per decoració del paisatge i aquells gegantins turons del Montseny, que semblen els murs d'encantament per a guardar a la seva falda aquest poble qu'en diuen Arbúcies».

De les estades de Rusiñol a Arbúcies durant els quatre darrers estius de la seva vida, sabem que s'hostatjava amb la seva dona, Lluïsa, a la fonda de Can Torres, on va fer especial amistat amb els amos. Sabem també que tenia uns quants amics arbucienecs, entre els quals hi havia els Badés, i que era també molt amic d'en Pepet Pol, alcalde republicà de la població, amb el qual se'l veia sovint assegut en una taula, a la vorera de

Can Torres, prenent la fresca i donant de menjar als ocells, sense intercanviar gairebé cap paraula.

«Aquí rau la clau de la bona amistat, que no necessita esplaiar-se en grans converses», era la seva resposta quan algú se'n estranyava.

Santiago Rusiñol, impressionat per l'atractiu dels jardins de Can Badés, demanà als seus propietaris si li permetrien de pintar-los. Els Badés, amb els quals Rusiñol féu gran amistat, hi van accedir amb la condició que mantingués la població en l'anonimat, per preservar la finca de l'interès d'altres artistes de l'època. Sembla ser que Rusiñol s'ho prengué tan seriosament que fins i tot va arribar a signar quadres pintats als jardins de Can Badés com si pertanyessin a la seva sèrie sobre els jardins d'Aranjuez, senzillament perquè li eren més valorats. S'explica que quan es descobrí aquesta malifeta del pintor, alguns anys després de la seva mort, els arbucienecs, dolguts, retiraren el seu nom de la plaça que se li havia atorgat en homenatge.

Els arbucienecs se sentien molt satisfets de les estades estiuenques de Rusiñol, per la projecció que representava per a la vila el fet d'haver esdevingut motiu de la seva pintura. Així ho reflecteix una revista arbucienca de l'època, *El Baix Montseny*, on es pot llegir el següent: «En

SANTIAGO RUSIÑOL: LA PETJADA DE L'ARTISTA A LES TERRES GIRONINES

Rusiñol amb son pinzell d'artista, ha plasmat damunt del llenç, com cap més ha sabut fer-ho, les bel·leses del nostre fondal i les ha donades a conèixer amb els quadres que ha infantat la seva inspiració». En el mateix text es fa palès l'agraïment del poble: «És per això que malgrat no haver sigut Arbúcies el bressol de la seva naixença, el conceptuem un arbucienc de cor».

Tot i que, per les dates que figuren als seus quadres, l'estada de Rusiñol a la vila la centrem en els anys 1927 a 1930, els seus estiuueigs a Arbúcies podien haver començat abans. El 18 d'agost de 1926, *El Autonomista*, diari gironí d'esquerra, informava que Rusiñol havia passat uns dies a Arbúcies «pintant paisatges». Aquesta estada s'allargà fins al 23 de setembre del mateix any, en què el poble li organitzà un acte de comiat al Casino arbucienc amb la representació de l'obra *Matrimoni de conveniència*, a càrrec de la companyia de comèdies d'Antònia Formés i Salvador Cervera. Rusiñol va assistir a la funció, acompanyat de la seva dona i la seva filla, segons escrigué el corresponsal d'*El Autonomista* el 25 de setembre de 1926.

L'any 1904 el matrimoni Rusiñol havia comprat una casa a Llinars del Vallès, on van anar uns quants anys a passar l'estiu. És molt possible que durant aquestes estades Rusiñol pintés el Montseny i el seu paisatge, i que anés més d'una vegada a pintar els entorns d'Arbúcies. El període comprès entre 1890 i 1906 fou una època en què intel·lectuals i artistes freqüentaren el Montseny, aprofitant l'arribada del ferrocarril a aquestes contrades des de Barcelona. L'estació d'Aiguafreda, l'Abella i Sant Martí de Centelles era el punt de partida per realitzar excursions pels seus cims, i a l'hivern, per practicar esports sobre

la neu. Cal dir que en aquell temps l'excursionisme era una de les activitats amb més caliu catalanista. Els paisatges i racons naturals del Montseny, la seva gent, els seus oficis i tradicions, les seves rondalles i cançons inspiraren escriptors, pintors, poetes, músics i científics, sobretot des de final del segle XIX. Joan Maragall, Lluís Millet, Santiago Rusiñol, Josep Pijoan, Amadeu Vives... són alguns dels intel·lectuals dels quals sabem, per diferents records i fotografies, que pujaven al Montseny i s'hostatjaven en una masia coneguda com La Figuera, una casa amb segles d'història, a prop del pla de la Calma.

L'estada de Rusiñol a Arbúcies va ser compartida amb altres personatges significatius de l'època, com per exemple Artur Vinardell i Roig, un lluitador republicà exiliat durant molts anys a França que de retorn a Catalunya va fer donació del seu bagatge bibliogràfic a la ciutat de Girona; aquesta cessió va donar lloc a la creació d'una biblioteca pública i que es va posar sota la seva direcció. Vinardell havia estat un bon escriptor i un periodista de lluita. Lluïa una llarga barba blanca de la qual se sentia orgullós i afirmava que la seva, la d'Apel·les Mestres i la de Rusiñol eren les tres úniques barbes venerables que quedaven a Catalunya. Era un dels que freqüentaven la tertúlia matinal dels parroquians de Can Torres, juntament amb Bossoms, en Pepet Pol, en Pepet de l'estanc vell, en Pepet de can Benitus, l'apotecari, el mestre i algú altre que s'hi afegia circumstancialment. Rusiñol també féu amistat amb el pintor gironí Josep Aguilera, establert a Arbúcies del 1923 al 1927, amb el qual se'l veia pintant els paisatges de l'entorn de la vila.

En una ocasió Rusiñol va convidar Aguilera a acompanyar-lo en una de les seves visites a la torre Badés per pintar-ne els jardins. Allà, envoltat d'uns «quants admiradors», Rusiñol va començar a pintar un racó del jardí senyorial. La mà li

tremolava. Un dels espectadors va comentar en veu alta que al pintor li vacil·lava el pols. Rusiñol, que tot i ser gran i malalt no havia perdut el bon humor, replicà al comentarista que aquella tremolor li anava de primera perquè les fulles dels arbres que estava pintant tinguessin aparença de moviment (Aguilera, Josep, «Anecdolari d'Art», *L'Autonomista*, abril de 1938).

Els quadres pintats a Arbúcies foren exposats a la Sala Parés de Barcelona, conjuntament amb obres dels seus dos amics Ramon Casas i Enric Clarasó, els anys 1928 i 1929. A l'hivern de 1928, dels 11 quadres que hi exposà Rusiñol, 5 eren dels jardins de Can Badés. Per la tardor de 1929 n'hi exhibí 15, 4 dels quals eren de Girona i 11 d'Arbúcies.

Rusiñol a Hostalric amb uns amics.

ARXIU FOTOGRAFIC FRIGOLA

SANTIAGO RUSIÑOL: LA PETJADA DE L'ARTISTA A LES TERRES GIRONINES

FONS CARRERAS. ARXIU MUNICIPAL DE MATARÓ

Rusiñol pintant vora la riera d'Arbúcies.

Possiblement cal situar en aquesta mateixa època les estades de Rusiñol a Hostalric. Prudenci Bertrana, en el seu text *En Rossinyol que jo he tractat* (1937), explica una curiosa anècdota protagonitzada per Rusiñol i Casas en el mercat d'aquesta població. Sembla que un

bon dia, arribant a Hostalric, els dos amics compraren un carregament d'olles i cassoles que un venedor de terrissa duia en un burret per anar a vendre'l al mercat, i amb aquella mercaderia Rusiñol i Casas feren la seva pròpia parada. A una dona que s'interessà per una olla li'n demanaren una pesseta. La dona, astorada per l'elevat preu, n'oferí 30 cèntims, quantitat que s'ajustava més als preus de l'època. Aleshores, Rusiñol, fingint contrarietat i irritació pel poc valor que atorgava la dona a l'atuell, estampí l'olla contra el sòl. I així va anar fent miques les altres peces a mesura que nous compradors s'atansaven a la parada i es repetia la mateixa escena, de tal manera que s'organitzà una gran trencadissa davant l'astorament o les rialles de firaires i transeünts. També a Hostalric, Rusiñol passava llargues estones al cafè. Els descendents de l'antic cafè Cal Raio, tancat a principi dels anys 90, conserven un curiós bastó de Rusiñol que s'obre i queda convertit en un sabre. I expliquen que quan l'artista sabia que la seva dona el buscava els deia: «Marxo, que em busca la policia».

A Rusiñol el va sorprendre la mort el 13 de juny de 1931 a Aranjuez i no pas a Arbúcies perquè, per la primavera d'aquell any, tot i que va patir un atac d'urèmia, va decidir tornar a pintar els jardins de la població madrilenya, on feia temps que no anava. Tenim constància que abans de marxar va passar per Arbúcies a anunciar als amos de la Fonda Torres que aquell any ajornaria la seva estada a la població fins a final d'estiu. El programa de Festa Major d'Arbúcies es va fer ressò de la mort de l'artista amb aquestes paraules «[...] en primer lloc la pèrdua de l'amic. En segon lloc la pèrdua del pintor. I en tercer lloc la pèrdua d'aquell a qui Arbúcies li devia un homenatge popular i sincer». L'Ajuntament d'Arbúcies, presidit per Pepet Pol, també manifestà el seu condol en la sessió ordinària del Ple Municipal celebrada el 16 de juny de 1931. El reconeixement del poble d'Arbúcies es concretà immediatament després de la seva mort donant el seu nom a la que aleshores era la plaça Nova. Un any després se'n va fer la festa d'inauguració, amb el descobriment d'una làpida; l'acte va ser

SANTIAGO RUSIÑOL: LA PETJADA DE L'ARTISTA A LES TERRES GIRONINES

amenitzat per l'orquestra-cobla La Arbucienca. Acabada la Guerra Civil Espanyola, aquell espai es convertí en la plaça José Antonio Primo de Rivera, amb un monòlit als caiguts. Sembla prou raonable pensar que aquesta substitució va estar més relacionada amb la vinculació que hi hagué entre Rusiñol i l'alcalde republicà Pepet Pol –que patí les represàlies del nou règim i morí a la presó– que no pas amb l'assumpte dels jardins esmentat amb anterioritat. Sigui com sigui, l'any 1981, amb motiu del 50è aniversari de la seva mort, Arbúcies recuperà la memòria de Santiago Rusiñol donant el seu nom a un dels carrers del sector de l'eixample, conegut amb el nom de Camp de l'Oliver.

Tot i que la vinculació artística de Rusiñol amb Arbúcies fou essencialment pictòrica, en l'aspecte literari hi ha indicis que una de les seves darreres publicacions, un llibret d'aforismes titulat *Màximes i mals pensaments*, publicat l'any 1927, fou escrit –si no en la seva totalitat sí en una bona part– a Arbúcies. És per això que els plafons que formen l'itinerari Rusiñol inclouen també algunes de les sentències satíriques i morals recollides en aquesta publicació.

Rusiñol escrivia i pintava alhora. La seva filla Maria ho explica molt bé amb aquestes paraules: «La pintura era la seva passió, i escriure, la seva distracció». La gent més gran d'Arbúcies recorda Don Santiago pintant vora la riera, però també el recorden assegut en una taula del cafè de la fonda de Can Torres, davant d'un got d'absenta, escrivint. És ben coneguda la preferència de Rusiñol per aquesta beguda, un licor fet amb fulles de donzell, anís i altres plantes aromàtiques, i tot plegat macerat i destil·lat. La memòria popular en recorda una anècdota ben divertida. Tant si era en la tertúlia matinal amb

els amics arbucienços com si es trobava sol en el cafè de Can Torres, Don Santiago estava confabulat amb el propietari de la fonda, el qual tenia instruccions de l'artista que quan aparegués la seva dona li canviés ràpidament el got d'absenta per un cafè amb llet.

El record de les estades de Rusiñol a Arbúcies ha quedat recollit per escrit en un dels poemes del llibre *Hores de lleure*, del poeta arbucienç Fèlix Graells (1908-1999), amb el qual finalitza aquesta ressenya.

Recordant Santiago Rusiñol

De jovenet que tinc a la retina
la imatge d'en Santiago Rusiñol
quan pels indrets d'Arbúcies s'encamina
buscant l'exuberància del seu sòl.

I pinta la bellesa tendra i fina
en els jardins sublims de Can Badés
posant el cor a les flors que il·lumina
sien hortènsies, lliris o rosers.

Ha passat temps... Retinc en la memòria
el personatge que s'ha fet història
convertint ferros vells en quelcom viu;

que ha viscut en un món de fantasia
i que ha enlairat, amb sa rara ironia,
la gràcia d'un fotisme incisiu.

M. Àngels Bartés i Busom *és mestra.*

Bibliografia**LLIBRES**

- LAPLANA, J. de C., *Santiago Rusiñol. El pintor, l'home*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Col·lecció Biblioteca Abat Oliba, 151, Barcelona, 1995.
- BERTRANA, Prudenci, *En Rossinyol que jo he tractat*, Institució del Teatre, Barcelona, 1937.
- GRAELLS I FARRO, Fèlix, *Hores de lleure*, Poemes, Torroella de Montgrí.
- RUSIÑOL, Maria, *Santiago Rusiñol vist per la seva filla*, Aedos, Barcelona, 1955.
- RUSIÑOL, Santiago, *Obres Completes I. Impressions, records i epistolari*, Ed. Selecta, Barcelona, 1976.

CATÀLEGS

- FUNDACIÓ CAIXA GIRONA, *Els jardins de l'ànima*, catàleg de l'exposició, Girona, 1999.
- MUSEU D'ART MODERN (Barcelona), FUNDACION CULTURAL MAPFRE VIDA (Madrid), *Santiago Rusiñol (1861-1931)*, catàleg de l'exposició, Barcelona/Madrid, 1997.
- CONSORCI DEL PATRIMONI DE SITGES, *Rusiñol i la pintura europea*, catàleg de l'exposició, Barcelona, 2006.
- MUSEU D'ART DE GIRONA (Girona), *Josep Aguilera. Girona, l'exili i la pobresa*, 1997.

DIARIS I REVISTES

- La Vanguardia*, Barcelona, 5 agost 1892, «Otra vez desde el carro. De Manlleu a Sant Feliu».
- La Vanguardia*, Barcelona, 22 setembre 1889, «De Vich a Barcelona en bicicleta».
- El Autonomista*, Girona, 9 abril 1938.
- Aubada*, Festa Major d'Arbúcies (18, 19, 20 i 21 d'agost de 1928).
- Programa de Festa Major, Arbúcies, 1931.
- Perxada*, núm. 19, Arbúcies, 1981.
- El Baix Montseny*, Arbúcies, octubre 1929.
- El Baix Montseny*, Arbúcies, agost 1931.